

Nénémnek ha fölösleg talált adni, pénzét vissza fizetni, ezennel meg esmérem s magamat kötelezem.

Mikla Maj 30^{dik} 1817

Berzsenyi Dániel

Közli: ERŐSS ÁGOTA

„LANC” VAGY „LANT” VERSEI?

Petőfi első versgyűjteménye, ifjúkori költeményeinek összeválogatása, elrendezése, a szerkesztés valószínű helye és ideje érdekes problémákat vet fel. A kutatók figyelme eddig főképp a cím megfejtésére irányult. Úgy tűnt fel, mintha a költő itt is valami rejtély elé állította volna az utókort.

A kéziratos versesfüzet tüzetesebb megvizsgálásával *Petőfi Dunavecse*n c. tanulmányom* írása közben foglalkoztam, minthogy a benne található versek többségének szerzési helye Dunavecse. Úgy vélem megfigyeléseim közlésével hozzájárulhatok a sokat vitatott cím kérdésének tisztázásához is; olyan értelemben, hogy a címben a kritikus szó utolsó betűje *t* és nem *c*, Petőfi tehát a *Lant' Versei* címet adta első versgyűjteményének.

A vita rövid áttekintése. — Petőfinek ez az 1841-ben készült versesfüzete csak 1880-ban vált ismeretessé. A jelentősége mindenekelőtt az, hogy a „zsengék” időszakából ismert 25 saját kézírású verse közül 17-et ez a füzetke őrzött meg. Amikor Neumann Károly, Petőfi volt aszódi, majd selmeci iskolatársa a költőtől Pozsonyban kapott verseket nyilvánosságra hozta, a címet „*Lanc versei*”-nek említette. Magyarázatot nem fűzött hozzá.¹ Először a *Vasárnapi Újság* szerkesztősége közölt véleményt a címről: „a költő szeszélye — más okát nem találhatjuk — adhatta e címet a füzetnek.”² — Havas Adolf „*Lanč(?) versei*” címen szólt róla A *c* betű fölé ékalakú jelet tett, s a kérdőjellel kifejezte, hogy a szó alakja vagy értelme bizonytalan.³ — Ferenczi Zoltán a „*Lanc versei*” olvasással szemben nem

* *Forrás* c. Bács-Kiskun megyei folyóirat 1969. 2. és 3. sz.

¹ *Vasárnapi Újság* 1880. szept. 5-i sz., Petőfi ifjúkori kiadatlan költeményeiből, a *Kurutyó* c. vers közlése alkalmából.

² Uo. 1880. okt. 24-i sz. — NEUMANN rendelkezése értelmében a miniatűr versesfüzet a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába került. Az OSzK-ban Fond VII 87. sz. alatt található.

³ *Petőfi Sándor összes költeményei* III. 665. 1893.

tett ellenvetést. Úgy vélte: „Ezt a címet, úgy látszik, szeszélyből vagy symbolum gyanánt adhatta a költő.”⁴ — A „Lanc” név értelmét, szimbolikus jelentését Rexa Dezső igyekezett megfejteni. „Sok meddő fejtörésnek elejét veendő, megjegyezzük, hogy a l a n c a régi magyar nyelvben zsoldost, Landsknecht, jelentett; Petőfi nevét ekkor Lanc-ra akarta megváltoztatni s így kapta a füzetke a címet.”⁵ A „Lanc Sándor nem is hangzott volna rosszul”, vélte Rexa.⁶

A „Lanc” írói álnév ellen először Varjas Béla tett észrevételt a Kritikai Kiadásban. Rámutatott arra, hogy Petőfi mindig magyar színészi és írói neveket használt, s ezért nem valószínű, hogy „az értelmetlen Lanc nevet választotta volna”. Az egyszerű és érthető *Lant' Versei* címet fogadta el.⁷ Ezt követően a jelentősebb Petőfi-kiadványok is ezt a címet használták.⁸

A legutóbbi években viszont egyes kutatók nemcsak visszatértek a *Lanc' Versei* címhez, hanem a problémát már tisztázottak, a vitát eldöntöttnek jelentették ki a „Lanc” olvasás mellett. H. Törő Györgyi szerint a Petőfi fiatalkori írásaiban a c betű fölött többször előforduló *félkör alakú jel* „használatának ismerete hozzásegített egy vitás kérdés eldöntéséhez is”, a *Lanc' Versei* címének megállapításához.⁹ A c és cs betűk ilyen jelöléséből következtetett arra, hogy a kérdéses szóban az utolsó betűt c-nek kell olvasni. A „Petőfi fiatalkori kéziratának behatóbb vizsgálata alapján — újra visszaállítjuk a *Lanc' Versei* címet”, mert a betűösszevetések „kétségbevonhatatlanul eldöntik a kérdést” — írta.¹⁰ — Martinkó András a közelmúltban, Petőfi: *A hűtelenhez c.* verse kéziratának ismertetése közben utalt a „napjainkig elhúzódó.” Lanc-Lant vitára s a c betű jelölésének döntő szerepére,¹¹ majd Hatvany Lajos műve második kiadásáról írt recenziójában észrevételezte, hogy a szerkesztők nem szóltak e vitáról, amely „Hatvany idejében még eldöntetlen volt . . . , ma viszont a vita egyértelműleg eldőlt a *Lanc' Versei* olvasat javára”.¹²

⁴ *Petőfi életrajza* I. 219.

⁶ Abban az előfizetési felhívásban, amelyet Petőfi születésének centenáriuma alkalmából a megjelenetendő emlékkiadványok, köztük a „*Lanc' Versei*” ügyében Pest—Pilis—Solt—Kiskun vármegye kiadott. A nyomtatott felhívás egy példánya birtokomban.

⁸ *Petőfi első sajtó alá készített, de soha meg nem jelent versgyűjteményéről* c. füzetben, 1922.

⁷ *Petőfi Összes Művei* III. 1951. 352.

⁹ HATVANY LAJOS: *Így élt Petőfi* II. kiad. I. 351; PÁNDI PÁL: *Petőfi* (Aköltő útja 1844. végéig) 1961. 59.

¹⁰ *Petrovits-tól Petőfi-ig* c. cikkében — ItK 1963. 598—99.

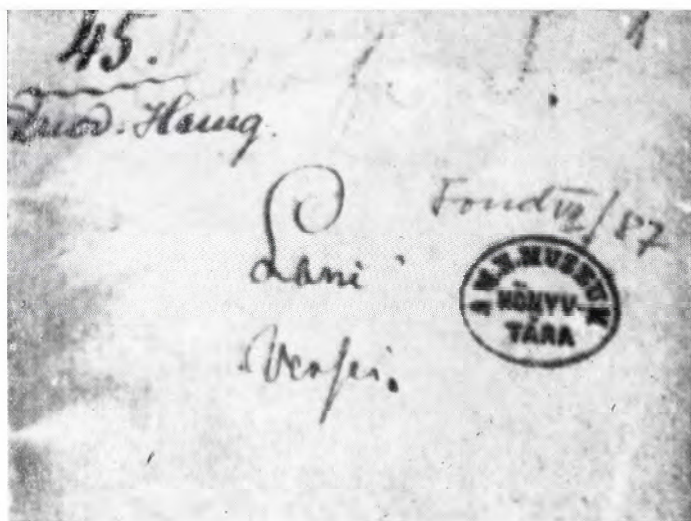
¹¹ Ld. PÖM VII. 593—94., s az aszódi Petőfi-kéziratokhoz közölt jegyzeteket, uo. 573, 592.

¹² *Az első Petőfi-verskézirat kalandos és szomorú története* — ItK 1968/4. 72s. 62.

¹³ Uo. 1968/5. sz. 598.

Petőfi
költeményei.
1848.

Petőfi névalírása a t betű írásmódja

Petőfi versgyűjteményének címlapja

Az új szempontokat és érveket, amelyeket a *Lant' Versei* olvasás helytállóságához döntőnek vélek, az alábbiakban ismertetem.

a) *A címszóban látható jel alakja és szerepe.* — A kéziraton mindenekelőtt azt a fontos megfigyelést tehetjük, hogy a vitatott szó utolsó betűje fölött nem félkör alakú, hanem *fekvő S betűhöz hasonló, két-hajlatú, hosszasan elnyújtott* jel látható. Ezt a jelet nem pontosan közölte a címlapról 1880-ban kiadott frászmásolat. Itt valóban kis félkör van a címszó vége fölött.

A szokatlan alakú jelnek *kétféle szerepet szánt*: egyrészt a *t* betű felső részének *áthúzását* — csak a jel kissé a betű fölé került —, s másrészt a lefelé húzott hajlítással a szó végén az *apoztrófot*, hiányjelet kívánta feltüntetni. Hogy egy ilyen *kombinált jellel* állunk szemben, az Petőfi akkori frásmódjából, jelölésiből igazolható.

Az *apoztrófot* Petőfi korának írott és nyomtatott szövegei és maga a költő még el nem hagyta volna. Ez hozzátartozott az akkori *helyesíráshoz*. A *Lant' Versei* gyűjteményben is mindenütt megtaláljuk, ahol az akkori nyelv hiányzó betűt vagy végződést érzett. Gyakran utalt ez a birtokos jelző hiányzó *-nak, -nek* rangjára. Pl. a *Kurutyó c.* versben:

'S jó toborzó víg legények'
Cifra serege . . .

A versgyűjteménybe felvett *Galga' partihoz* verscímében az apoztróf annyira a lényeghez tartozott, hogy amikor egyes későbbi kiadványok a hiányjelet elhagyták, és a címszavakat összeírták, megváltoztatták a cím és a tartalom értelmét. Azt, hogy Petőfi versét a *Galga partjaihoz*, a tájhoz, és nem aszódi volt szerelméhez intézte.

Petőfi első nyomtatott költeménye, *A borozó* is természetesen apoztrófalán jelent meg az Athenaeumban:

Hogy csak a' bor' istene
A' kit én imádok . . . stb.¹³

b) *A t és c betű alakja Petőfi írásaiban.* — A költő írása, betűformái rendkívül változatosak. A *t* betűt is hol pont nélküli *i* módjára, egy szárral — mint a *Lant' Versei* címben is —, hol németes *t* alakban, két szárral írta; a betű egyszer egészen alacsony, máskor magasba szökik; az áthúzás majd vízszintes vonal, majd felfelé kanyarodó félkör, s a költő nem nagyon ügyelt arra, hogy az áthúzás érinti-e a betű felső részét, vagy sem.¹⁴

¹³ 1842. I. félév 966. — Az apoztróf, hiány- vagy rövidítésjel széleskörű alkalmazásáról a régi helyesírásban ld. FÁBIÁN PÁL: *Az akadémiai helyesírás előzményei* 1967. 239. s. köv.

¹⁴ A *t* betű eltérő frásmódjait jól megfigyelhetjük többek között *A hűtelenhez c.* vers fakszimiliáján, MARTINKÓ id. cikke — ItK 1968/4. sz.

A címszó első tagjának végén látható betű éppúgy nem jellegzetesen *t*, mint *c* betű. Ilyen alakú *t* betűt Petőfi gyakran írt, még a *név-aldírádsában* is, áthúzásul lendületesen félkört kanyarítva a betű fölé.¹⁵ — Hiányzik a betű felső részén a *c* betűre jellemző előrehajlítás.

c) *Mikor jelölte Petőfi a c betűt?* — Ilyen eseteket a *Lant' Versei* füzetben is találunk: *bérctetők* (*Galga' partihoz*), *ujončsereg* (*Kurutytyó*), *lánča* (*Elegia*), *ičédbe* (*Epigrammok* 5.) és *Gréc* (tartalomjegyzékben). Megfigyelhetjük, hogy olyan szavakban, amelyekben a *c* hangot az a kor még általában *cz* betűvel jelölte. Petőfi azonban már kezdte elhagyni a kettős betű *z* tagját, de helyenként ezt a „hiányt” még jelölte; félkör alakú jellel, vagy pl. a *Gréc* szóban az apró írás miatt csak ponttal.

A *c*, *cz*, *tz*, *cs* és *ts* használata körül éppen Petőfi tanuló korában és ifjúsága idején dúltak a viták, hasonló hevességgel, mint az *l* és *ly* betűk helyesírásáról. „Túlzás nélkül mondható erről a korról, hogy nem volt két író vagy tudós az országban, aki mindenben egyformán írt volna” — állapítja meg a *c* és *cs* hangok írásáról a legújabban megjelent helyesírástörténeti munka.¹⁶ Petőfi az újítók közé tartozott. Következtesen „jottista”, a *Lant' Versei*-ben még véletlenül sem írta le az *ly* betűt, hanem *homdj*, *pája*, *kirdj* stb. alakban írta a szavakat. A *c* betű írásában még nem sikerült ennyire következetesnek lennie. 9 esetben ugyan már egyszerű *c* betűt írt a szavakban: *arcomra* (*Buc-sú*), *cifra*, *harcra*, *lánc*, *kacag* (*Kurutytyó*), *arcom* (*Örök bú*), *bércét*, *cél-jához* (*Újság*), *bérc* (*Csal*), de a fentebbi 5 esetben még jelölte a *z* betű hiányát, és csupán egyszer használta már a *cz* betűt, a *bérczetón* szóban (*Újság*). Ugyanezt a szót azonban a *Galga' partihoz* c. versben jelölt *c* betűvel írta.

Mindebből kitűnik, hogy a költő ifjúkori írásaiban a *c* betű fölött látható jel nem „díszítőelem”, sem „írásmód”, sem a szlovák „mekcsen”, nem is hangsúlyjel (accent grave), amint korábban gondolták, hanem az elhagyott *z* betűre utaló hiányjel. A *c* betű jelölésének esetei így a „Lanc” olvasás bizonyítékául nem használhatók fel.

d) *A cs betű jelölésének problémája.* — Ez a kérdés éppúgy helyesírási vonatkozású, mint az előző pontban tárgyalt *c*–*cz* betűjelölés. A *cs* hangnak korábbi *ts* betűkkel való írását éppen Petőfi ifjúkorában kezdték elhagyni. Ő vegyesen olvashatott még *ts* és már *cs* betűvel írt munkákat. Nem csoda, ha a régi és új írásmód a költő kézírataiban is keveredik. A magyar Tudós Társaság a *cs* betű használatáról 1832-

¹⁵ Pl. az 1847. évi versbeíró könyvének címlapján levő aláírásában, OSzK Fond VII/1.

¹⁶ FABIÁN PÁL: i. m. 21. és a 38. után közölt. táblázat

ben döntött, de még hosszú időbe telt, amíg a határozat érvényre is jutott.¹⁷

Petőfi *A hűtelenhez* c., 1838 őszén írt versében a *csak* szót látjuk még *tsak* alakban, a *cs* fölött — vélhetnénk — „jelöléssel” és *csak* formában. Nyilvánvaló azonban, hogy itt és máshol is a jelnek gondolt felfelé kanyarodó vonal szerepe a *t* betű áthúzása volt, tehát ez is *tsak* alak. Ugyanígy a *csalfa* szót is írta már *cs* kezdőbetűvel, de még *tsalfa* alakban is.¹⁸ *A Lant' Versei* füzet megszerkesztése idején viszont Petőfi már véglegesen elhagyta a *ts* betűt, áttért a *cs* írásmódra: *csak*, *csalfa*, *szerencse* alakban írta a szavakat (*Bucsu, Kuruttyó*). Itt már nem is találunk ún. „jelölt” *cs* betűt.

e) *A Petrovics név változatai*. — Maga Petőfi családi nevét *Petrovits*, *Petrovics* és *Petrovich* alakban írta. Legelső aláírásaiban a *-ts* végződést látjuk.¹⁹ Ez volt az ő gyermek- és ifjúkorában atyja megállapodott névhasználat is.²⁰ Ettől az írásmódtól Petőfi aszódi diákoskodása utolsó évében kezdett eltérni. Az iskola könyvkölcsönzési naplójában 1837. szept. 11-e és 1838. jan. 2-a között a maga és öccse családi nevét háromszor még *Petrovits*, négyszer *Petrovics* alakban írta le.²¹

1838 őszén Selmecen a *Petrovich* névírásra tért át. Ehhez az írásmódhoz katona korában is ragaszkodott,²² bár e névhasználatnak a családjában hagyománya nem volt. Itt egyéb családnevek (Széchenyi, Jankovich stb.) hatását láthatjuk. Leszerelése után, Pápán hamarosan visszatért a hangzásnak leginkább megfelelő *Petrovics* alakhoz. Így jelent meg a neve az első nyomtatott verse alatt, s ezután így írta a nevét, amíg csak a *Petőfi* nevet fel nem vette.²³

Amit egyesek a *cs* betű felett jelnek véltek, az nem más, mint a *ts* végződés *t* betűjének áthúzására szánt felfelé görbülő vonalka.²⁴ Névirásának változtatásában sem kell látnunk magyarosabb vagy kevésbé magyaros formát s a nemzeti tudatosodás valamilyen megnyilvánulását. A *Petrovits*-ből is éppúgy lett *Petrovics*, mint a *tsak*-ból *csak*: a hangjelölés, helyesírás megváltozása folytán.

f) *A szavak értelme*. — A *lanc* szó a köznyelvben ma már ismeretlen. Rexa Dezső viszont helyesen mutatott rá, hogy a régi nyelvben

¹⁷ Uo. 59–66. a *ts* (*cs*) „peréről”.

¹⁸ MARTINKÓ ANDRÁS i. cikke, ItK 1968/4. sz.

¹⁹ PÖM VII. 7–8. lapon közölt három levélen és ugyanitt a kötet végén fénymásolatban bemutatott 7/b, 8/a és 9. sz. mell. alatt.

²⁰ Petőfi atyjának okmányokon látható több száz aláírása és névirása az esetek 99%-ában *Petrovits* alakban fordul elő.

²¹ Ld. PÖM VII. 515.

²² 1838. nov. 1-én írt levelében, PÖM VII. 9. és Nagy Imrének 1840. ápr. 30-án Grácból írt levelében, Uo. 11.

²³ Pl. Bajza Józsefnek 1842. júl. 7-én írt levelében, uo. 13.

²⁴ Ld. a PÖM VII. 527. lapon közölt ifjúkori kéziratok alatt a *cs* betű jelölését.

használták, és *Landsknecht* = német zsoldos katona volt a jelentése.²⁶ — A népnyelvben is előfordul a *lanc* szó, „petrencerúd”, „hórihorgas” jelentésben.²⁶ Éppoly valószínűtlen, hogy Petőfi ilyen jelentésű és eredetű szót választott volna frói álnévül, mint az az „ötlet”, hogy a Lancz József nevű kiskőrösi patikus hatása lenne e névválasztás.²⁷

A költők *lantja* viszont közkedvelt szó volt. A *Lant' Versei* füzet több költeményében is említi Petőfi a maga *lantját* (*Galga' partihoz, Csal, Elegia*). Különösen érdeemes arra utalnunk, hogy Madách Imre egy évvel Petőfi versesfüzetének megszerkesztése előtt, 1840-ben adta ki *Lant-virágok* címen ifjúkori költeményeit. Értelem szerint is bizonyos, hogy Petőfi első versesfüzetének címe éppúgy csak *Lant' Versei* lehet, mint ahogy Madách kiadványa sem lehetett volna pl. „Lanc-virágok”.

Remélem, hogy elemzésem nyugvópontonra juttat egy gyökerciben csaknem száz évre visszanyúló vitát. A tanulság pedig talán az lehetne, hogy különösen Petőfi esetében a „szeszély” feltételezése és különféle elméletek kigondolása helyett inkább eredményre vezet a pontos megfigyelés, a valóság, korviszonyok hű ismerete.

MEZŐSI KÁROLY

EGY KOSZTOLÁNYI–KARINTHY-TRÉFA DOKUMENTUMAI 1926-BÓL

Grätzer Józsefnek, Karinthy Frigyes hajdani „titkár”-ának, a híres-neves rejtvénycsinálónak a hagyatékából került elő az alábbi három frás. Három dokumentuma egy vaskos tréfának, amelyet Kosztolányi Dezső eszelt ki Karinthy szórakoztatására-bosszantására. A tréfa durva volt, de kivitelezésében tagadhatatlanul mesteri. Az alább közölt írások közül az első egy levél, a második egy levelezőlap

²⁶ Nyelvtörténeti emlékeinkben többször előfordul, pl.: egy 1604-ből való szövegben: „Kassán száz lancz hajlott s magyarrá lett, mingyarást kurta dolmányt tsináltak nékik.” — SZARVAS GÁBOR—SIMONYI ZSIGMOND: *Magyar nyelvtörténeti szótár* II. 515. — A *lancz* szó jelentése: „miles mercenarius Germanicus; deutscher Söldner”, vagyis *német zsoldos katona*.

²⁸ A Dráva mellékén, a Hegyalján és a Székelyföldön, SZINYEI JÓZSEF: *Magyar tájszótár*. — CZUCZOR GERGELY—FOGARASI JÁNOS: *A magyar nyelv szótára* is „magas”, „szálás”, „hosszú” jelentésben ismerteti a *lancz* szót. Lehetségesnek véli, hogy a Heltainál német katonát jelentő *lanc* a *Landsmann* szóból származik.

²⁷ PÖM VII. 594. — Az ilyenféle feltevés a legendák körébe tartozik.